■ *Umberto Saba y su hija en los muelles triestinos.*

"VIATGE D'UN IGNORANT"

Oriol Castany

Se'm fa difícil, i em sembla pretenciós, introduir una ciutat en una revista adreçada majoritàriament als arquitectes. Ja fa temps que penso que viatjar, anar a visitar nous llocs, és una de les coses més absurdes a què se sent obligat l'home en aquests darrers anys. Viatjar ha esdevingut una obsessió estiuenca de la qual poca gent s'escapa. A les facilitats que ofereixen les agències de viatge, cal afegir-hi la grotesca proliferació d'aparells fotogràfics amb els quals qualsevol és capaç de registrar, amb millor o pitjor fortuna, el seu històric recorregut.

Fa quatre anys, mentre preparava, jo també, un d'aquests viatges d'agost, vaig demanar informació a un amic arquitecte. El viatge que planejàvem havia de dur-nos a Berlín i sabíem que ell hi havia estat força cops. Un vespre, vàrem organitzar una sessió de diapositives a casa seva. La nostra sorpresa davant les imatges que anàvem veient va ser total. Encara ara no entenc com, malgrat tot, vàrem decidir emprendre el viatge (la qual cosa demostra fins a quin punt hi ha una gran part d'obligatorietat en aquesta fal·lera per fer quilòmetres). Totes les diapositives de l'amic arquitecte mostraven edificis de l'antiga capital alemanya. Només edificis, vistos de tots els angles possibles. Ni una vista general d'un carrer. Ni un berlinès. Per no sortir, no sortia ni ell, la qual cosa ens hauria permès riure una estona i fer comentaris sobre si s'havia engreixat des d'aquell viatge o si l'americana que duia semblava antiquada. Res. Cases i més cases. El mur, fotografia obligatòria, el vàrem veure molt de passada, en segon pla en una fotografia d'una casa mig enderrocada del barri de Kreuzberg. Però ni una imatge típica, d'aquelles que mostren un guàrdia de l'Estat vigilant la línia de partició de la ciutat.

Aquell dia, i ara torno a la dificultat que expressava a l'inici, em vaig adonar que realmente les úniques persones que poden permetre's viatjar són els arquitectes, ja que segurament són els únics capaços d'interessar-se, entendre i gaudir el paisatge urbà. (Parlo, evidentment, de visitar ciutats, està clar que contemplar paisatges és la cosa més avorrida del món). La diferència entre el viatge d'un arquitecte i el de qualsevol altra persona és prou gran perquè ens faci reflexionar. Mentre que el primer mira, el segon, amb prou feines s'hi veu. Veurà, probablement, durant els primers dies del viatge, però cap al final comença a estar tan fastiguejat de veure que ho deixa córrer i, quan torna, és corrent que confongui tal lloc d'Hamburg amb un racó de Roma. Obligar l'home del carrer a fer un viatge cada estiu, cada cop en un lloc diferent, obligar-lo a visitar el màxim de ciutats possible, és un dels invents més cruels d'aquest segle. Cada dia estic més convençut que entre anar a les cascades del Niàgara i contemplar una bonica vista d'aquell lloc, amb totes les aixetes del lavabo obertes per tal de crear-ne l'ambient, hi ha tan poca diferència que més val quedar-se a casa.

Ben mirat, Salgari va escriure tota la seva obra, i tan exòtica com és!, sense sortir d'Itàlia i no per això va ser més desgraciat. Va morir suïcidat, és cert, però de segur que no va ser la falta de moviment el que va motivar el suïcidi.

M'han ofert parlar de Trieste, però cal que deixi clar des d'ara, que la meva no és una Trieste feta de cases i carrers, això per als meus ulls és del tot secundari (i per això mateix insisteixo en l'absurditat del viatge «perquè sí»). Si de tant en tant torno a Trieste, menys sovint del que desitjaria, és per algunes raons personals que tenen més a veure amb l'amistat que no pas amb el fet de viatjar. Anar a Trieste és com sortir un vespre a fer una copa amb algú, aquí a Barcelona, només que fent molts més quilòmetres. I és que a aquestes alçades no sabria trobar altra justificació al viatge que no sigui la d'anar a veure algú o alguna cosa concreta.

Va ser gràcies a un arquitecte que em vaig adonar de la inutilitat de segons quins viatges, i ara, paradoxalment, he de parlar d'una ciutat que no és la meva, en una revista per a arquitectes. Altres parlaran, en aquest mateix número, de carrers i places, d'urbanisme, de creixement i d'història d'una ciutat de la qual jo només puc parlar per aquelles coses que m'atrauen: uns quants amics, dos escriptors genials i una història complicada que ha deixat, encara avui, a Trieste, una marca de diferència.

Aquestes són, doncs, les meves postals de Trieste, desgraciadament personals i intransferibles i, per tant, potser del tot inútils.

Totes les ciutats tenen un símbol que les distingeix, símbols davant dels quals als turistes ens agrada fotografiar-nos: el pont del Mont-Blanc (amb el gèiser al fons) de Ginebra, la Torre Eiffel de París (o potser el Beaubourg), el nen que pixa de Brussel·les, les escales de la Piazza di Spagna de Roma, el Corcovado de Rio, etcètera. Trieste, per no tenir, no té ni aquest reclam per a turistes. San Giusto és una catedral que a penes surt a les guies, i el fet que hi hagi uns quants carlins enterrats no és prou atractiu per a retratar-s'hi. El castell de Miramare, fet construir per Massimiliano (que havia de morir afusellat a Mèxic després d'una operació d'opereta), potser podria assumir aquest paper de símbol, però és massa lluny de Trieste per considerar-lo part de la ciutat. El Canaletto? ¿Com podria gosar Trieste tenir per símbol un canal, si a uns cent quilòmetres d'allí hi ha una ciutat tota ella famosa pels seus canals?.

No sé si és a causa de la manca d'un símbol que la immortalitzi (la bora, el terrible vent que fueteja la ciutat, difícilment es pot copsar amb una camera fotogràfica), però no crec que hi hagi cap altra ciutat al món on els habitants estiguin tan ferotjament dividits entre els defensors i els detractors de la seva pròpia vila. Encetar, a Trieste, una discussió pública sobre la ciutat conduiria de ben segur a una guerra civil. Mai no he sentit parlar tan malament de la pròpia ciutat (ni a Barcelona), ni mai tampoc n'he sentit tants elogis (ni a Barcelona). Però, en definitiva, allò que és més important: mai no he sentit parlar tant de la pròpia ciutat. Als triestins els encanta parlar de Trieste i és que Trieste és una contradicció. Mentre que per uns és l'ombelico del mondo, pels altres és, perdonin l'expressió, el buso del cul del món.

Però així i tot, entre aquesta autodestrucció i l'elogi desmesurat, Trieste sobresurt de la resta de les poblacions veïnes per una història recent durant la qual va ser una gran ciutat, rica i bastant culta –sobretot a partir de final del segle XIX–, col·locada en una situació privilegiada –el port de mar més septentrional de la Mediterrània, o sigui, la sortida al mar més propera pels països centreuropeus–, mimada per l'Estat al qual pertanyia –Àustria– i per l'Estat al qual volia pertànyer –Itàlia.

No voldria donar la impressió que pretenc desanimar el lector, però Trieste no és una ciutat italiana, o almenys no s'hi pot aplicar l'estereotip que en general es té de les ciutats italianes més visitades: places renaixentistes, edificis color siena, carrers estrets... Per tal que Trieste no agafi desprevingut el visitant, caldria que aquest hi arribés venint de Viena, ciutat que li és molt més propera, almenys pel que fa al color, que no pas les ciutats del Vènet. Trieste, sobretot, és grisa, un gris que, però, lliga bé amb el blau de l'Adriàtic i l'aspror de les muntanyes del Carso que l'encerclen per darrera. La Trieste d'avui neix justament a les faldilles del Carso i baixa a poc a poc fins al mar. Durant el període de dominació austríaca, en aquest tros de mar s'hi va construir el port més important de l'Adriàtic i un dels de més moviment de la Mediterrània, i fou un dels elements principals que contribuí al creixement de la ciutat. Creixement econòmic, gràcies al comerç i a la indústria, i creixement de la població: els austríacs eren funcionaris, els triestins comerciants i els eslovens (els veïns pobres) hi posaren la mà d'obra. Ciutat, doncs, feta de barreja de races, ho fou també de llengües: alemany, eslovè, triestí (una variant del dialecte vènet) i l'enyorat italià. Una Babel a la qual no li mancava una important comunitat jueva per acabar de donar-li un aire de ciutat cosmopolita i permissiva (eren permissius i, sortosament, bastant cults els ocupants austríacs).

I la frontera? No hem d'oblidar que Trieste està envoltada de frontera. Il confine és a molt pocs kilómetres del centre de la ciutat i la condiciona encara avui com ho ha fet durant la seva història. A Trieste, la frontera estreny la vila i pot arribar a provocar angoixa als seus habitatns, però ha estat també un factor enriquidor de la ciutat. A través de Trieste, i gràcies a aquesta proximitat amb altres cultures (eslovens a l'orient, centreuropeus al nord, llatins a l'occident), han passat aires nous d'un costat a l'altre. La psicoanàlisi, per donar un exemple, arriba a Itàlia via Trieste que el rep directament de Viena a través d'un deixeble triestí de Freud. Aquesta condició de ciutat cruïlla ha fet que Trieste sigui, alhora, pionera en alguns aspectes i endarrerida en alguns altres. Perquè ésser primer de la fila comporta, inevitablement, ésser també el darrer, depèn només de com es miri. I Trieste ha patit aquesta doble situació de cap-i-cua.

Trieste és l'última ciutat que entra a formar part del Regne d'Itàlia, passada ja l'eufòria de la Unificació. Quan hi entra, després de molts anys de cobejar-ho, Trieste és encara una ciutat en auge, però les coses canviaran aviat: el port perd importància, el feixisme pren el poder, i Trieste, de ciutat estimada i desitjada, passa a ser una ciutat oblidada: la darrera ciutat italiana abans de creuar l'anomenat «teló d'acer».

Els grans carrers de Trieste –una de les coses que més sorprenen al viatger desprevingut és la grandesa de la ciutat– han perdut el bullici de principis de segle, els grans cafès –el Tommaseo, el San Marco–, s'omplen d'una gent cada dia més vella i la ciutat sofreix un descens demogràfic dels més impressionants d'Itàlia. Avui Trieste pot donar l'angoixosa sensació de ser excessivament gran per a les seves necessitats.

Malgrat el trànsit intens i nerviós, com a la resta de les ciutats italianes (a Trieste sembla que hi hagi més cotxes que persones) que podria donar una idea equivocada de bullici, Trieste es buida a un ritme paorós. El que fou gran port, on a principis de segle s'hi construïren els grans paquebots que donaven la volta al món (vegeu el catàleg editat pel Centre Georges Pompidou en motiu de l'exposició Le bateau blanc sobre la construcció a Trieste dels grans vaixells de passatgers) ha perdut importància paral·lelament al decaïment del transport marítim. La pèrdua d'importància ha comportat, inevitablement, una pèrdua de moviment. Pèrdua de moviment. Aquest és potser un dels mals més greus d'una ciutat per a la qual tot és passat, records, i que té un futur més aviat incert. Va ser moltes coses però qui sap si seguirà sent. El lament de la Trieste d'avui és el lament d'un vell que plora els seus anys joves. Si es plany massa, Trieste pot acabar per esborrar-se definitivament, en canvi, si fa, podria potser retrobar aquell passat que la fa envejable. Fer, vol dir aprofitar la seva situació dins Europa, el seu passat i la seva heterogeneïtat.

Mentrestant, dues o tres coses que cal veure (a la manera de la Guia Michelin, però sense posar-hi estrelletes). L'ordre es pot desordenar: els carrers que pugen a San Giusto (molts d'ells cantats per Saba en el seu Canzoniere). Mirar Trieste des de San Giusto. Pujar a Opicina amb el tramvia. Els grans cafès del centre i el públic que els sovinteja. El port. Els pavellons i els jardins de l'immens hospital psiquiàtric, ara mig ruïnós, en el qual Basaglia va posar en pràctica les seves teories de l'antipsiquiatria (a Trieste és normal que els bojos passegin al seu aire pels carrers). Menjar les especialitats de la cuina triestina (que té més a veure amb la centreuropea que no pas amb la italiana) al Mamma Rosa i al Coboldo. Els diumenges al vespre, marcial baixada de bandera a la Piazza dell'Unità, res de l'altre món però fa bastant riure i, a falta de canvi de guàrdia... Passejar pel Molo San Carlo, veritable punt d'encontre de la ciutat. El Viale (una mena de Rambla feta malbé a causa dels cotxes que hi aparquen al mig). No oblideu els voltants de Trieste: el paisatge pelat del Carso, Miramare, Duino, on Rilke va composar les Elegies. L'Istria, que avui pertany a Iugoslàvia... Cap al tard l'únic bar obert per fer-hi una copa (i tanca a la una) és el de l'hotel Excelsior Savoia. El cambrer és bastant antipàtic, però no hi ha gaire per triar.

I és que em sap greu insistir, però Trieste, per al viatjer que busca postals conegudes, ofereix poques possibilitats. Ja ho he dit al començament, Trieste no té cap símbol distintiu. No té ni aquella típica font on, si s'hi llancen monedes, hom s'assegura tornar-hi. A Trieste la possibilitat que el viatger hi torni és tan minsa que ningú no s'ha preocupat de fer servir el Canaletto de lloc on llançar monedes.

És així. Suposo que vostès ja s'hauran adonat que en el fons, a Trieste, tot són avantatges.

Però, tornem enrera, a les acaballes del segle XIX i començament d'aquest. Tornem a la Trieste pletòrica: races, llengües, religions... i riquesa. Un suggerent cocktail per a disposar-se a fer literatura.

Robert Bazlen, un triestí curiós, lector infatigable i promotor de molts projectes editorials que encara avui perduren a Itàlia, explica en el seu llibre Scritti que, a principi d'aquest segle, quan Trieste era encara sota la dominació de l'Imperi Austro-hongarès, era corrent trobar a les llibreries de vell del ghetto importants biblioteques que els funcionaris austríacs es venien abans de retornar a casa seva. "Imagineu-vos –escriu Bazlen– quins haurien estat els llibres que hauríem trobat a les llibreries del ghetto de Trieste si els que se n'haguessin anat fossin els italians!" Aquesta anècdota il·lustra bé quin era l'ambient que podia respirar-se a Trieste a final del segle XIX i començament del XX. Els triestins deuen a l'invasor austríac (encara que ben mirat potser mai no es deu res a l'invasor) haver-los proporcionat les bases per crear una cultura que es va enriquir, a més, per les aportacions que hi varen fer la resta de minories que s'establiren a Trieste: eslaus, jueus... Sense oblidar la component italiana, tot i que per aquella època, la febre de la Unificació devia produir una literatura patriòtica que de ben segur no ha passat a la història. És però en aquest context que s'explica segurament que Trieste hagi donat a Itàlia dos dels més grans escriptors italians d'aquest segle: el novel·lista Italo Svevo i el poeta Umberto Saba, nascuts el 1861 i el 1883 respectivament. Ambdós de família en part jueva, Trieste és, dins la seva obra, part principal i quasi protagonista.

Trieste és, gràcies a ells, i abans que cap altra cosa, literatura. Un valor ben poc turístic i difícil de convertir en souvenir. Trieste, que en el seu moment no va saber apreciar-los gaire, els deu gran part del seu renom. Svevo va haver d'esperar que passés per Trieste un visitant il·lustre, l'excèntric irlandès que ensenyava anglès a la Berlitz: James Joyce, perquè la seva obra fos reconeguda. Avui, però, tothom reconeix que les novel·les d'Italo Svevo (pseudònim del comerciant Ettore Schmitz), i sobretot Senilità i La coscienza di Zeno són les dues úniques aportacions realment importants que ha donat la literatura italiana a la narrativa moderna. Però Svevo va haver de pagar aquesta modernitat precoç que va fer que ni a Trieste ni a Itàlia se l'entengués.

Umberto Saba tenia a Trieste una petita llibreria de vell que encara existeix, la Libreria Antiquaria. L'actual propietari ensenya encantat les fotografies que conserva del poeta, la cadira on s'asseia i els seus llibres. Saba és autor d'un sol llibre Il Canzoniere que recull tota la seva poesia i que pot ser considerat com una gran novel·la autobiogràfica escrita en vers. Poeta de l'angoixa, marcat profundament per la seva situació familiar, la grandesa de Saba rau a haver sabut cantar, amb una finesa i senzillesa extrema, aquesta seva desesperació. Seria injust (i ingenu) pensar que aquesta senzillesa és simplicitat. Saba és un dels més grans poetes italians del segle XX i el seu nom, juntament amb el d'Ungaretti i Montale, és la màxima expressió de la poesia italiana d'aquest segle.

No hem d'oblidar, tampoc, que al costat d'aquesta literatura triestina escrita en italià, hi ha una altra literatura, tan triestina com aquesta, però completament desconeguda: l'eslovena. Els triestins, i em refereixo als italians, han menyspreat allò que fan els seus conciutadans de parla eslovena. Menyspreat fins al punt que desconeixen completament la literatura que es fa en la seva pròpia ciutat, i el qui diu literatura diu tot allò que sona a eslovè. Alojz Rebula, un dels màxims exponents d'aquest col·lectiu d'escriptors triestins eslovens, és un perfecte desconegut en la seva ciutat. I això és només un exemple de l'estrany comportament d'una ciutat que en una altra època va saber treure profit justament d'aquesta composició heterogènia.

Avui, Trieste, és abans de tot, literatura, una ciutat de paper a la qual potser és més just viatjar-hi a través dels llibres, a través de les obres de tots aquells escriptors que han escrit de Trieste o per Trieste pàgines de literatura duradora.

No sabria proposar un viatge a Trieste si no és a través d'aquestes pàgines. ¿què pot veure el viatjant en aquesta ciutat si no coneix Angiolina, la protagonista de Senilità, si no sap per què Zeno Cosini mai no va poder deixar de fumar, sense haver llegit la ciutat de Saba o sense saber per què el dolç Ernesto es deixa estimar pel descarregador?. Em temo que al viatger desprevingut, sigui funcionari, taxista o arquitecte, li podria passar el mateix que al protagonista de Viaggio d'un ignorante de Giovanni Rajberti, que quan li demanin el seu parer sobre la ciutat, hagi de respondre: «Non mi è restato impresso nulla»

BIBLIOGRAFIA

Per conèixer Trieste, un dels llibres més interessants és l'assaig d'Angelo Ara i Claudio Magris, Trieste un'identità di frontiera *(Einaudi). Aquest llibre, a més, forneix una important bibliografia sobre la ciutat. Entre els llibres imprescindibles per tal d'endinsar-se en els misteris de Trieste cal assenyalar en primer lloc les novel·les d'Italo Svevo:* Una vita, Senilità *i* La coscienza di Zeno; *l'obra poètica d'Umberto Saba, recollida sota el títol genèric de* Il Canzoniere *(Einaudi) i la seva novel·leta inacabada* Ernesto. *Són també importants i ajuden a comprendre millor els anys d'or de Trieste els dos llibres de Giorgio Voghera:* Gli anni della psicoanalisi *i* Nostra Signora morte *(Edizioni Studio Tesi). Important també, més per conèixer Svevo, és l'estudi escrit per Fulvio Anzellotti* Il segreto di Svevo *(Edizioni Studio Tesi).* Atmosfera di Trieste *de Laura Ruaro Loseri (Edizioni Fachin) és una bona guia turística de Trieste. Un altre llibre important, encara que no tot ell dedicat a Trieste són els* Scritti *de Roberto Bazlen (Adelphi), en el qual es parla de la ciutat, de Svevo i de Saba. Finalment, cal assenyalar els catàlegs editats en motiu de l'exposició sobre Trieste a París, i el número especial de la revista francesa* Critique *(agost-setembre de 1983) dedicat íntegrament a Trieste.*